

Wyrok z dnia 22 października 2003 r.

II UK 123/03

Przewodniczący SSN Beata Gudowska (sprawozdawca), Sędziowie SN:
Zbigniew Myszka, Maria Tyszel.

Sąd Najwyższy, po rozpoznaniu na rozprawie w dniu 22 października 2003 r. sprawy z powództwa Roberta B. przeciwko Ministrowi Skarbu Państwa o odszkodowanie, na skutek kasacji strony pozwanej od wyroku Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 30 stycznia 2003 r. [...]

o d d a l i ł kasację.

U z a s a d n i e n i e

Sąd Apelacyjny-Sąd Pracy i Ubezpieczeń Społecznych w Warszawie wyrokiem z dnia 30 stycznia 2003 r. oddalił apelację Skarbu Państwa - Ministra Skarbu Państwa od wyroku Sądu Okręgowego - Sądu Pracy w Warszawie z dnia 3 kwietnia 2002 r., który po ponownym rozpoznaniu sprawy zasądził od Skarbu Państwa - Ministra Skarbu Państwa na rzecz Roberta B., tytułem odszkodowania w związku z zachorowaniem na chorobę zawodową, kwotę 29.106 zł z ustawowymi odsetkami od dnia 3 kwietnia 2002 r. do dnia zapłaty. Sąd drugiej instancji przejął ustalenia Sądu pierwszej instancji, że powód był zatrudniony w Zakładach Wytwórczych Lamp Elektrycznych [...] w W. od dnia 16 sierpnia 1972 r. do dnia 31 sierpnia 1989 r. i tam nabył się choroby (przewlekłego zatrucia rtęcią) uznanej w decyzji Państwowego Terenowego Inspektora Sanitarnego w W. z dnia 9 czerwca 1998 r. za chorobę zawodową. Uszczerbek na zdrowiu spowodowany tą chorobą został w dniu 29 października 1998 r. oceniony przez Lekarza Orzecznika Zakładu Ubezpieczeń Społecznych na 70%. Zakład zatrudniający powoda uległ likwidacji w 1994 r. i po jej zakończeniu został wykreślony z rejestru przedsiębiorstw państwowych w dniu 25 maja 1998 r., a pozostałe po likwidacji mienie przekazano Ministrowi Skarbu Państwa protokołem zdawczo-odbiorczym z dnia 2 lutego 1999 r. Mienie to - nieruchomości położonych w

B, w województwie C. - wycenione na 503.000 zł, sprzedano w drodze przetargu za 315.000 zł. Cena została zapłacona w dniu 26 listopada 1999 r.

Sąd drugiej instancji podzielił pogląd prawny Sądu Okręgowego co do podstawy odpowiedzialności pozwanego przewidzianej w art. 40 § 2 k.c. Stwierdził, że skoro z mocy art. 32 ust. 2 ustawy z dnia 12 czerwca 1975 r. o świadczeniach z tytułu wypadku przy pracy lub choroby zawodowej (jednolity tekst - Dz.U. z 1983 r., Nr 30, poz. 144) odszkodowanie z tytułu zachorowania na chorobę zawodową stwierdzonego po ustaniu zatrudnienia przysługuje od ostatniego pracodawcy, u którego następowało narażenie na tę chorobę, to bezspornie podlegało wypłacie przez Zakłady Wytwórcze Lamp Elektrycznych [...] w W. W dacie stwierdzenia choroby zawodowej Zakłady te, po likwidacji, zostały wykreślone z rejestru przedsiębiorstw państwowych, lecz skoro ich mienie zostało przejęte przez Skarb Państwa, ten staje się podmiotem odpowiadającym solidarnie z byłym pracodawcą powoda za zobowiązania powstałe w okresie, gdy mienie to stanowiło jego własność, do wysokości wartości tego mienia, ustalonej w chwili przejęcia, a według ceny z chwili zapłaty.

W kasacji pozwanego Skarbu Państwa, opartej na podstawie naruszenia prawa materialnego przez błędną wykładnię i niewłaściwe zastosowanie art. 40 § 1 i 2 KC oraz art. 49 ust. 1 ustawy z dnia 25 września 1981 r. o przedsiębiorstwach państwowych (jednolity tekst : Dz.U. z 1991 r. Nr 18, poz. 80 ze zm.) przez przyjęcie, że Minister Skarbu Państwa ponosi odpowiedzialność za zobowiązania zlikwidowanego przedsiębiorstwa państwowego, zawarty został wniosek o zmianę zaskarżonego wyroku w całości i oddalenie powództwa. Skarżący podniósł, że brak dostatecznych podstaw do przypisania mu odpowiedzialności za zobowiązania zlikwidowanego przedsiębiorstwa państwowego, zgodnie bowiem z art. 40 § 1 KC Skarb Państwa nie ponosi odpowiedzialności za zobowiązania przedsiębiorstw państwowych. Zarzucił, że przewidziany w § 2 tego przepisu wyjątek nie miał zastosowania w okolicznościach niniejszej sprawy, gdyż nieodpłatne przejęcie dotyczyło całości mienia, a nie jego składnika, a ponadto nie mogłaby zaistnieć odpowiedzialność solidarna Skarbu Państwa z państwową osobą prawną, która nie istnieje. Przejęcie - na podstawie art. 49 ust. 1 ustawy o przedsiębiorstwach państwowych - dotyczyło mienia zlikwidowanego przedsiębiorstwa, co nie oznacza, że wraz z nim zostały przejęte jego zobowiązania. Dopuszczenie odpowiedzialności Skarbu Państwa za zobowiązania zlikwidowanych przedsiębiorstw państwowych kłóciłoby się z art. 49 ust. 3 ustawy o przedsiębiorstwach państwowych, który stanowi, że środki finansowe przejęte w trybie

przepisu ust. 1 oraz uzyskane ze zbycia mienia, o którym mowa w ust. 1, minister właściwy do spraw Skarbu Państwa może gromadzić na wyodrębnionym rachunku środków specjalnych określonych w art. 56 ust. 1 pkt 3 ustawy z dnia 30 sierpnia 1996 r. o komercjalizacji i prywatyzacji przedsiębiorstw państwowych (Dz.U. Nr 118, poz. 561 ze zm.) i przeznaczać na uzupełnianie środków brakujących na pokrycie kosztów procesów likwidacyjnych, postępowania upadłościowego oraz zarządu mieniem, o którym mowa w ust. 1, oraz art. 49 ust. 4 tej ustawy, według którego środki finansowe, o których mowa w ust. 3, są środkami specjalnymi, w rozumieniu przepisów prawa budżetowego.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Przedsiębiorstwo państwowe występuje w obrocie we własnym imieniu i na własny rachunek (art. 47 ustawy o przedsiębiorstwach państwowych). Zasadą, wyrażoną w art. 40 § 1 k.c., jest brak odpowiedzialności Skarbu Państwa za zobowiązania przedsiębiorstw państwowych, z wyjątkiem przewidzianym w art. 40 § 2 k.c., zgodnie z którym, w razie nieodpłatnego przejęcia, na podstawie obowiązujących ustaw, określonego składnika mienia państwowej osoby prawnej na rzecz Skarbu Państwa, ten odpowiada solidarnie z osobą prawną za zobowiązania powstałe w okresie, gdy składnik mienia stanowił własność osoby prawnej, do wysokości wartości tego składnika ustalonej według stanu z chwili przejęcia, a według cen z daty zapłaty. Skarbowi Państwa przysługuje prawo do mienia likwidowanego przedsiębiorstwa państwowego. Przejęcie mienia przewiduje art. 49 ust. 1 ustawy z dnia 25 września 1981 r. o przedsiębiorstwach państwowych (jednolity tekst: Dz.U. z 1991 r. Nr 18, poz. 80 ze zm.), w brzmieniu sprzed dnia 15 stycznia 2003 r. stanowiąc, że z chwilą likwidacji przedsiębiorstwa jego mienie pozostałe po likwidacji przejmuje Skarb Państwa.

Skarżący wyraził pogląd, że przejęcie mienia nie oznacza, by wraz z nim przejęte zostały zobowiązania. Zagadnienie, czy z takim przejęciem wiąże się przejęcie długów, było przedmiotem rozważań Sądu Najwyższego w uchwale z dnia 15 grudnia 1992 r., I PZP 56/92 (OSNCP 1993 nr 4, poz. 50) i w wyroku z dnia 26 maja 1995 r., I PRN 18/98 (OSNAPiUS 1995 nr 22, poz. 275). Sąd Najwyższy zajął stanowisko, że w sytuacji, w której wykreślenie przedsiębiorstwa z rejestru nie nastąpiło w wyniku procesu prywatyzacyjnego, należy sięgnąć do ogólnej normy art. 40 § 2 k.c. (w brzmieniu nadanym ustawą z dnia 28 lipca 1990 r. o zmianie ustawy Kodeks cy-

wilny - Dz.U. Nr 55, poz. 321), i uznał, że przepis ten odnosi się niewątpliwie do przejęcia składników mienia przedsiębiorstwa państwowego, co wynika z art. 40 § 1 k.c., zaliczającego taki podmiot do państwowych osób prawnych.

Likwidacja przedsiębiorstwa państwowego, według art. 18a ust.1 ustawy z dnia 25 września 1981 r. o przedsiębiorstwach państwowych (jednolity tekst: Dz.U. z 2002 r. Nr 112, poz. 981 ze zm.), polega na zadysponowaniu jego składnikami materialnymi i niematerialnymi, o których mowa w art. 55¹ k.c., i - po zaspokojeniu lub zabezpieczeniu wierzycieli - wykreśleniu przedsiębiorstwa z rejestru. Warunkiem więc wykreślenia likwidowanego przedsiębiorstwa z rejestru jest zaspokojenie lub zabezpieczenie wierzycieli. W toku likwidacji aktywa muszą być co najmniej równe pasywowom, a wierzyciele muszą mieć zagwarantowane zaspokojenie swych wierzytelności (por. uchwałę Sądu Najwyższego z dnia 30 marca 1992 r. III CZP 23/92 OSNCP 1992 nr 9, poz. 164, uchwałę składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 10 listopada 1993 r., III CZP 123/93, OSNCP 1994 nr 4, poz. 70, także uchwały z dnia 16 lutego 1993 r., III CZP 18/93, OSNCP 1993 nr 7-8, poz. 132, z dnia 9 marca 1993 r., III CZP 28/93, OSNCP 1993 nr 7-8, poz. 136, z dnia 8 września 1995 r., III CZP 108/95, OSNC 1995 nr 12, poz. 176 oraz wyrok Sądu Najwyższego z dnia 26 maja 1995 r., I PRN 18/95, OSNAPIUS 1995 nr 22, poz. 275). Podkreślić należy, że w razie wystąpienia salda ujemnego zamknięcie likwidacji jest niemożliwe, a z prawnego punktu widzenia niedopuszczalne.

Nie można jednak wykluczyć, że po dokonaniu likwidacji, powodującej utratę bytu prawnego przedsiębiorstwa, ujawni się lub powstanie określona wierzytelność. W tej sytuacji zobowiązaniami, które zostały zgłoszone do przedsiębiorstwa po zakończeniu jego likwidacji, mogłyby być zobowiązania objęte odpowiedzialnością zlikwidowanego (np. odszkodowania). Wówczas przejmujący ponosi odpowiedzialność (art. 55¹ pkt 5 k.c.) za te zobowiązania i obciążenia, które związane są z prowadzeniem przejętego przez siebie przedsiębiorstwa (por. postanowienie składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 21 maja 1996 r., III CZP 9/96, Wokanda 1996/8, s. 4).

Paragraf 50 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 30 listopada 1981 r. w sprawie wykonania ustawy o przedsiębiorstwach państwowych (Dz.U. Nr 31, poz. 170 ze zm.), stanowi, że upłynnienie środków obrotowych, zagospodarowanie środków trwałych i zaspokojenie wierzytelności następuje na zasadach określonych w przepisach o upadłości przedsiębiorstw. Wynika stąd, że tylko po zakończeniu po-

stępowania likwidacyjnego zakończonego upadłością niezaspokojone wierzytelności nie przechodzą na żaden podmiot i wygasają. W procesie likwidacji nie połączonym z upadłością, gdy po zaspokojeniu wierzycieli pozostały pewne aktywa, wierzytelności nie ujawnione w procesie likwidacyjnym nie wygasają.

Wobec skreślenia art. 25 ust. 2 ustawy o przedsiębiorstwach państwowych ustawą z dnia 8 sierpnia 1996 r. o zmianie niektórych ustaw normujących funkcjonowanie gospodarki i administracji publicznej (Dz.U. Nr 106, poz. 496 ze zm.), ustawodawca nie określa gwarantowanych przez Skarb Państwa roszczeń pracowniczych utrzymujących się lub powstających po likwidacji przedsiębiorstwa państwowego. Nie można jednak pominąć, że w poprzednim stanie prawnym obowiązywało rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 10 września 1984 r. w sprawie zaspokajania przez Skarb Państwa niektórych roszczeń pracowniczych do przedsiębiorstwa państwowego po jego likwidacji lub upadłości (Dz.U. Nr 44, poz. 237), wydane na podstawie delegacji z uchylonej ustawy z dnia 29 czerwca 1983 r. o poprawie gospodarki przedsiębiorstwa państwowego oraz jego upadłości (Dz.U. Nr 36, poz. 165), które utraciło moc prawną wraz z uchynieniem tej ustawy, przewidujące zaspokojenie przez Skarb Państwa majątkowych roszczeń pracowniczych do przedsiębiorstwa państwowego zlikwidowanego lub upadłego, utrzymujących się lub powstałych po jego likwidacji lub upadłości, które nie zostały zaspokojone w postępowaniu w postępowaniu likwidacyjnym lub upadłościowym, a wśród nich (§ 2 ust. 1 pkt 1 rozporządzenia) roszczeń pracowniczych o jednorazowe odszkodowanie przewidziane w art. 9 ustawy o wypadkach przy pracy. Obowiązek ich zaspokojenia powstawał z chwilą wydania przez organ założycielski decyzji o uznaniu przedsiębiorstwa za zlikwidowane. Regulacja ta mieściła się w szczególnym systemie gwarancji realizacji należności pracowniczych ze względu na trudności ekonomiczne pracodawców, zgodnym z art. 1 Konwencji nr 95 Międzynarodowej Organizacji Pracy ratyfikowanej w dniu 18 września 1954 r. - Dz.U. z 1955 r. Nr 38, poz. 234). Jej obecny brak nasuwa wniosek, że ujawnienie - po wykreśleniu osoby prawnej z rejestru, a więc po zakończeniu postępowania likwidacyjnego - istnienia nie zaspokojonych roszczeń wierzycieli byłej osoby prawnej wynika z nieprawidłowo przeprowadzonego procesu likwidacyjnego; albo właściciel w znaczeniu ekonomicznym otrzymał z majątku zlikwidowanej osoby prawnej więcej niż mu się należało, albo też że majątek likwidowanego podmiotu nie wystarczał na pokrycie wszystkich zobowiązań, wtedy powinno być przeprowadzone postępowanie upadłościowe. Pojawić się może więc roszczenie poszkodowanego

wierzyciela przeciwko właścicielowi majątku o wydanie bezpodstawnie uzyskanej korzyści majątkowej (art. 405 i nast. k.c.).

W wyrokach z dnia 8 października 1999 r., II UKN 136/99 (OSNAPiUS 2001 nr 1, poz. 23) i z dnia 15 grudnia 1999 r., II UKN 260/99 (OSNAPiUS 2001 nr 8, poz. 279), powołując się na omawianą uchwałę z dnia 15 grudnia 1992 r., Sąd Najwyższy wyraził pogląd, że nieodpłatne przejęcie mienia na podstawie obowiązujących przepisów z reguły wiąże się z przejęciem odpowiedzialności na zasadzie art. 40 § 2 k.c. za zobowiązania zlikwidowanego przedsiębiorstwa państwowego wynikające ze stosunku pracy, do wartości przejętego mienia. W stanach faktycznych rozpoznawanych spraw dostrzegł jednak trudność w bezpośrednim stosowaniu reguł wynikających z tego przepisu, mając na względzie, że Skarb Państwa ponosi odpowiedzialność tylko za zobowiązania powstałe w okresie, gdy przejmowane nieodpłatnie składniki mienia stanowiły własność danej osoby prawnej, tj. najpóźniej według stanu z daty przejęcia mienia, gdyż roszczenia powstały po upływie długiego czasu od daty utraty bytu prawnego przez pracodawcę, zobowiązanego do jednorazowego odszkodowania.

W konkluzji, dzieląc poglądy wyrażone przez Sąd Najwyższy w omawianych orzeczeniach, Sąd Najwyższy w składzie orzekającym przyjął, że zobowiązania powstałe w tym czasie obciążają - z mocy art. 40 § 2 k.c. - właściciela przejętego majątku, który z przejętego majątku odpowiada subsydiarnie za zlikwidowane przedsiębiorstwo, tyle że do wysokości przejętego składnika mienia określonej według ceny sprzedaży.

Skarżący zarzucił również, że wyjątek przewidziany w art. 40 § 2 k.c. nie miał zastosowania w okolicznościach niniejszej sprawy także dlatego, iż przejęcie przez niego mienia po zlikwidowanym przedsiębiorstwie państwowym dotyczyło „całego majątku”, a nie określonego jego składnika. Pomiął, że mógł mieć na myśli tylko „cały majątek pozostały po likwidacji”, nie zaś całe mienie przedsiębiorstwa przed likwidacją. To przejęte mienie stanowiło zaś tylko składnik mienia przedsiębiorstwa państwowego. Problemem tym zajmował się Sąd Najwyższy w uzasadnieniu uchwały składu siedmiu sędziów z dnia 10 listopada 1992 r., III CZP106/92 (OSNCP 1993 nr 1-2, poz. 6) na tle odpowiedzialności Agencji Własności Rolnej Skarbu Państwa po przejęciu majątku oraz wierzytelności państwowych przedsiębiorstw gospodarki rolnej, wyjaśniając, że w takim wypadku nie można mówić o przejęciu składnika majątkowego, gdyż przedmiotem przejęcia jest cały majątek wraz z prawami i obowiązkami oraz likwidacja przedsiębiorstwa jako podmiotu prawnego i producenta. Je-

żeli natomiast przedmiotem zbycia są składniki określone według spisu inwentarza albo przez odesłanie do bilansu, protokołu zdawczo-odbiorczego itp., nie powinno budzić wątpliwości, że chodzi o nabycie wymienionych w nich składników, a nie mienia jako całości. Wymaga jednak podkreślenia, że w odniesieniu do przedsiębiorstw państwowych jedyną podstawę prawną obrotu całością mienia mogą stanowić przepisy o prywatyzacji przedsiębiorstw państwowych, a nie regulacja zwykłego trybu likwidacji.

W tym stanie rzeczy, odpowiedzialność Skarbu Państwa za długi przedsiębiorstwa państwowego powstaje w związku z przejęciem mienia pozostałego po zlikwidowanym przedsiębiorstwie.

W ocenie skarżącego, także dopuszczenie odpowiedzialności Skarbu Państwa za zobowiązania zlikwidowanych przedsiębiorstw państwowych klóciłoby się z art. 49 ust. 3 ustawy o przedsiębiorstwach państwowych, który stanowi, że środki finansowe przejęte w trybie przepisu ust. 1 oraz uzyskane ze zbycia mienia, o którym mowa w ust. 1, minister właściwy do spraw Skarbu Państwa może gromadzić na wyodrębnionym rachunku środków specjalnych określonych w art. 56 ust. 1 pkt 3 ustawy z dnia 30 sierpnia 1996 r. o komercjalizacji i prywatyzacji przedsiębiorstw państwowych (Dz.U. Nr 118, poz. 561 ze zm.) i przeznaczać na uzupełnianie środków brakujących na pokrycie kosztów procesów likwidacyjnych, postępowania upadłościowego oraz zarządu mieniem, o którym mowa w ust. 1, oraz art. 49 ust. 4 tej ustawy, według którego środki finansowe, o których mowa w ust. 3, są środkami specjalnymi, w rozumieniu przepisów prawa budżetowego.

Jest to pogląd niezgodny z wyraźnym brzmieniem przepisu art. 49 ustawy o przedsiębiorstwach państwowych, według którego z dniem wykreślenia przedsiębiorstwa państwowego z rejestru mienie pozostałe po tym przedsiębiorstwie, w tym środki finansowe, przejmuje, z zastrzeżeniem ust. 5, minister właściwy do spraw Skarbu Państwa, a dopiero środki uzyskane ze zbycia mienia może gromadzić na wyodrębnionym rachunku środków specjalnych i przeznaczać na uzupełnianie środków brakujących na pokrycie kosztów procesów likwidacyjnych, postępowania upadłościowego oraz zarządu mieniem. Przejęte przez Skarb Państwa mienie nie staje się dochodem budżetu wcześniej jak po jego zbyciu.

Reasumując powyższe rozważania, Sąd Najwyższy przyjął, że Skarb Państwa po przejęciu mienia zlikwidowanego przedsiębiorstwa państwowego, odpowiada - jako jego właściciel - za zlikwidowane przedsiębiorstwo, do wysokości wartości

przejętego mienia, i przyjął, że w niekwestionowanym w kasacji stanie faktycznym sprawy Sąd drugiej instancji wyraził trafny pogląd prawny co do podstawy odpowiedzialności pozwanego przewidzianej w art. 40 § 2 k.c.

Mając to na względzie, Sąd Najwyższy orzekł jak w sentencji (art. 393¹² k.p.c.).

=====